

Dominique Sluijsmans
Dominique Sluijsmans is lector Integrale Curriculumontwikkeling en zelfstandig onderwijskundige
E-mail: d.m.a.sluijsmans@hr.nl

Doelgericht en bedachtzaam werken aan **leerling-gerichte toetsing**

We're always looking for the next big thing, when we should be doing the last big thing properly, which is formative assessment.

Dylan Wiliam

Op een zonnige middag in februari ontmoette ik in het prachtige bestuursgebouw van onderwijsgroep INNOVO te Heerlen enkele collega's die nauw betrokken zijn bij de ontwikkelingen rondom toetsing en formatief handelen: Christa Somers en Irene Hermens-Wetzels (beide schooldirecteur), Madeleine Wintjens (intern begeleider), Kim Lotz (leerkracht) en Mara Verstappen (bestuursadviseur Onderwijs). We gingen in gesprek over het belang van het meerjarig traject toetsing en formatief handelen, hun ervaringen met toetsing vanuit verschillende perspectieven en de vervolgstappen die zij gaan zetten richting een kansrijk toets- en beslissingsbeleid.

INNOVO is een stichting van ruim 40 scholen voor primair onderwijs in Zuid- en Midden-Limburg die samen onderwijs bieden aan ruim 9000 leerlingen. De plek van toetsing in het basisonderwijs, en dan met name hoe deze het leer- en onderwijsproces versterkt, is binnen deze onderwijsstichting een speerpunt. Om de missie van INNOVO "inspireren om te leren" te vertalen naar de wijze van toetsing, is in oktober 2019 is met alle (adjunct)directeuren en intern begeleiders een start gemaakt om de scholen binnen INNOVO bekend te maken met een andere kijk op toetsing waarin meer ruimte komt voor kansen creëren voor leerlingen. Dit traject is gestart met als titel Toetsing als kans voor leren, met een specifieke focus op het versterken van formatief handelen.

De volgende doelstellingen staan in het meerjarig traject centraal:

- Een gezamenlijke visie op formatief handelen die richting geeft aan onderwijskundige ontwikkeling binnen INNOVO.

- Directeuren, leerkrachten, onderwijsondersteuners en intern begeleiders hebben een aantal handvatten om formatief handelen in de dagelijkse praktijk met leerlingen, collega's en ouders vorm te geven.
- Het formatief handelen leidt tot meer betrokkenheid, leren, motivatie en welbevinden bij leerlingen.
- Er is sprake van een gezonde balans tussen toetsing gericht op het leren van elke leerling en de verplichte gestandaardiseerde toetsing (LVOS en eindtoets).

Om deze doelen te bereiken zijn in 2020 door alle scholen vijf kernboodschappen omarmd die de visie van INNOVO op formatief handelen representeren:

1. De doelen die we beogen zijn leidend voor het vormgeven van ons onderwijs.
2. We komen tot beslissingen over leerlingen op basis van meerdere en rijke informatiebronnen.
3. We gaan voor succeservaringen voor ALLE leerlingen.
4. Wij investeren voortdurend in activerende didactiek om het formatief handelen te versterken.
5. Formatief handelen met leerlingen betekent formatief (leren) werken als team.

Vanuit de geest van deze vijf kernboodschappen wordt binnen INNOVO aan de doelen gewerkt met een mix van activiteiten bij verschillende relevante actoren. Voorbeelden zijn leertrajecten formatief handelen bij teams van leerkrachten, professionalisering van intern begeleiders in thema's als leerlijnen, toetsing, dataverzameling en -interpretatie en kwaliteitszorg, en masterclasses toetsing en formatief handelen voor directeuren.

Op de vraag hoe binnen INNOVO over toetsing wordt nagedacht, merken mijn gespreksdeelnemers unaniem op dat in het basisonderwijs de aandacht nog vooral uitgaat naar gestandaardiseerde toetsing. Hoewel zijzelf geen tegenstander zijn van gestandaardiseerd toetsen, vinden ze wel dat door context, manier van vragen en afnamemoment dit type toetsen niet altijd recht doet aan de ontwikkeling van leerlingen, en ook niet leidt tot valide uitspraken daaromtrent. Ook leveren deze vormen van toetsing stress op, niet alleen bij leerlingen, maar ook bij leraren, intern begeleiders en schoolleiders. Het is een voortdurend zoeken naar balans tussen systeem, wet- en regelgeving, cultuur en de wenselijke situatie. Wat daarbij mee heeft gespeeld, is de jarenlange nadruk op opbrengstgericht werken, waardoor met name de gestandaarde toetsing sturend is geworden voor de wijze van lesgeven.

Het is een voortdurend zoeken naar balans tussen systeem, wet- en regelgeving, cultuur en de wenselijke situatie.

Neem bijvoorbeeld begrijpend lezen. Het onderwijsdoel is hier uiteraard niet dat een leerling 15 vragen op een toets kan beantwoorden, maar dat hij of zij teksten begrijpt en heeft geleerd hoe kennis van de inhoud helpt om je een mening te vormen. De toetsing door middel van vragen maakt het veel te technisch (Ros & Marreveld 2023). Bovendien hebben leerkrachten geen invloed op de inhoud van de toetsvragen, waardoor het moeilijk wordt leerlingen goed voor te bereiden op dit type toetsen. Leerkracht Kim Lotz wijst erop dat methodegebonden toetsen vaak een ander beeld geven dan bijvoorbeeld een Cito-toets.

Op basis van deze observaties wil INNOVO toewerken naar een wijze van toetsing die niet sturend is, maar dienend wil zijn aan het onderwijs. Dit idee, aldus directeur Irene Hermens-Wetzels, 'is versterkt tijdens de pandemie, toen we werden gedwongen meer doelgericht te werken en bewust na te denken over welke informatie we gebruikten voor beslissingen. Formatief handelen kwam toen echt goed op de kaart.'

Waar de groep het over eens is, is dat toetsing in de brede zin des woord nodig is om goede informatie te krijgen over de ontwikkeling van leerlingen. Hiervoor kunnen bronnen als methodegebonden en gestandaardiseerde toetsing worden gebruikt, maar het gaat ook om vragen als: hoe werkt een leerling, wat zegt de leerkracht, hoe voelt een kind zich op dat moment? Van belang is ook kritisch te blijven over wat toetsresultaten zeggen. Intern begeleider Madeleine Wintjens geeft het voorbeeld van gesprekken met leerkrachten over de nieuwe taalverzorgingstoets: 'Er waren landelijk veel uitvallers, en dat leidde ertoe dat veel scholen hun curriculum gingen aanpassen. De vraag is ook of een landelijke toets niet te sturend wordt voor de inrichting van het curriculum.' Al met al is het niet de bedoeling gestandaardiseerde toetsen af te schaffen: het gaat erom kritisch te blijven en je af te vragen welke data geschikt zijn voor bepaalde beslissingen over leerlingen.

Formatief handelen

Wat door alle gespreksdeelnemers wordt (h)erkend, is dat het werken aan een andere visie op toetsing veel vraagt van de betrokken actoren. In de eerste plaats gaat het om het versterken van de kennisbasis over toetsing, formatief handelen en het curriculum. Wat betekent het om rijkere feedback te geven? Hoe doe je dat precies? Wanneer zet je formatief handelen in en waarom? Lotz geeft aan dat ze nu beter kijkt waar de leerlingen staan en dat als startpunt neemt voor haar vernieuwde aanpak. Dat helpt ook bij de planning. Sinds ze dat doet, bijvoorbeeld bij rekenen, ziet ze dat leerlingen die rekenen aanvankelijk niet leuk vonden, toch tot succeservaringen komen die hen

motiveren: 'Dat is heel mooi om te zien!'
Ook beide directeuren zien dat steeds meer leerkrachten manieren van feedback organiseren die veel rijker zijn dan voorheen. En dat leerkrachten zich er veel meer van bewust zijn wat een cijfer of feedback met een leerling doet. Er wordt veel meer met leerlingen in gesprek gegaan over hun werk en wat ze kunnen verbeteren. De groep vindt dat het anders kijken naar toetsing ook vraagt om een verhoogd kwaliteitsbewustzijn ten aanzien van het eigen handelen: hoe kun je een toetsresultaat benutten om jezelf de maat te nemen? INNOVO wil kennisontwikkeling op dit terrein structureel inbedden in het professionaliseringsaanbod, zodat er ook een andere waarde aan gestandaardiseerde toetsen kan worden gegeven. Nu vinden leerkrachten en intern begeleiders nog veel houvast in gestandaardiseerde toetsing, maar onze gespreksdeelnemers zijn ervan overtuigd dat over een jaar of vier, vijf echt is toegewerkt naar een goede balans met formatief handelen. Ook al omdat dat zorgt voor meer regie bij de leraar als professional.

Door het traject T*oetsing als kans voor leren* zijn leerkrachten, intern begeleiders en directeuren de kracht gaan zien van het formatief handelen in de groep of klas: het werken in de zogenaamde 'kleine lus'(wat doen we op klasniveau), die steeds in verbinding staat met het werken in de 'grote lus' (wat doen we op schoolniveau). De activiteiten in het traject bieden een goede leeromgeving om dilemma's te analyseren. Een voorbeeld daarvan is de vraag welke data we van leerlingen verzamelen en voor welk doel we deze gebruiken, geeft Mara Verstappen, de bestuursadviseur Onderwijs, aan. De INNOVO-brede toetsdag die in oktober 2022 is georganiseerd voor directeuren en intern begeleiders, speelde een belangrijke rol in de weg naar meer formatief handelen.' Scholen vinden, aldus de groep, in de bijdragen van Karin Heij en Dominique Sluijsmans en hun wetenschappelijke onderbouwing steun voor een toetsvisie die vooral in het belang is van de leerling. Directeur Christa Somers deelt daarbij een mooi en passend citaat: '*"Wie ben jij om een kind een onvoldoende te geven voor zijn ontwikkeling?"* Maar toch geven we onze leerlingen nog vaak een onvoldoende, met als effect overbezorgde ouders, faalangst, leerkrachten die gespannen zijn. Het traject formatief handelen helpt om weer terug te gaan naar de essentie van toetsing: informatie gebruiken om een goede vervolgstap in het leerproces te nemen.'

Door meer focus te leggen op formatief handelen als rijke manier om informatie over leerlingen te verzamelen voor didactische beslissingen, kunnen we kritischer kijken naar onze eigen onderwijskwaliteit'.

Overdracht naar vo en communicatie met ouders

De inzichten die worden opgedaan in het traject *Toetsing als kans voor leren* geven ook handvatten om goed te kijken en te adviseren over de vervolgstap na de basisschool, en daarbij een groter deel van het team te betrekken. Toetsing is mensenwerk, zeggen de directeuren en intern begeleider: 'Het is een illusie dat we elke bias of blinde vlek weg kunnen poetsen, bijvoorbeeld voorzichtiger zijn bij kinderen met een minder kansrijke thuissituatie. Door meer focus te leggen op formatief handelen als rijke manier informatie over leerlingen te verzamelen voor didactische beslissingen, kunnen we kritischer kijken naar onze eigen onderwijskwaliteit'. Beide directeuren en de bestuursadviseur Onderwijs geven aan dat de scholing van intern begeleiders er nu ook op is gericht leerkrachten

te helpen bij het voorkómen van kansenongelijkheid. Ze zien ook goede ontwikkelingen in de overdracht naar het voortgezet onderwijs. Intern begeleider Wintjens ziet dat scholen goed reageren op de adviezen vanuit INNOVO, ook zonder gedetailleerde overzichten van gestandaardiseerde toetsen. In de zogenaamde 'warme overdracht' met de ouders en scholen zijn vragen gesteld over kind en kunnen genomen beslissingen worden onderbouwd met rijkere data dan voorheen. In relatie tot kansrijk adviseren is ook meer aandacht gekomen voor de wijze waarop ouders worden geïnformeerd over de voortgang van hun kind. Ook al zien onze gespreksdeelnemers dat een deel van de ouders openstaat voor meer narratieve vormen van communicatie over voortgang en toetsing, ze zien ook wel veel ouders die graag willen weten of het een 6 of een 8 is. Ook hier is een bedachtzame verandering belangrijk, zodat ouders ook andere vormen van communiceren begrijpen en accepteren.

Vervolgstappen

Uit het gesprek wordt duidelijk dat INNOVO op verschillende manieren onder de noemer formatief handelen hard werkt aan een visie op toetsen en beslissen, gericht op kansen voor alle leerlingen. Een dergelijke schoolontwikkeling, waarin we te maken hebben met het doorbreken van routines, ander gedrag en het ter discussie stellen van verankerde beelden bij verschillende betrokkenen, kost tijd en INNOVO zit daar middenin. Als ik vraag naar de vervolgstappen, antwoordt Verstappen dat zij zich erop verheugt verder te werken aan de uitgangspunten voor een nieuwe toetscultuur, die onlangs met de directeuren en intern begeleiders zijn geformuleerd. Kern van deze uitgangspunten is dat er rust en ruimte voor leren en onderwijzen moet zijn en dat zwaarwegende beslissingen waar mogelijk worden uitgesteld. Maar ook rust en ruimte blijven creëren om kennis en vaardigheden op te doen. Goed toetsen en formatief handelen zijn expertvaardigheden en het kost tijd ze goed in de vingers te krijgen. Veel vervolgstappen binnen INNOVO zijn gericht op deze professionalisering. ■

Referentie

- Ros, B. en Marreveld, M. (2023). Eindtoets ongeschikt om leesvaardigheid te toetsen. Didactiefonline 8-9-2022, gewijzigd op 31-01-2023.